

Ю.М. Курдина

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

СКЛЯНІ ЗНАХІДКИ З ПОЛЯ БИТВИ ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ У ПИТАННЯХ РЕКОНСТРУКЦІЇ ГУТНИЦТВА

© Курдина Ю.М., 2014

Описано гутництво як складний багатоаспектний процес. Розглядаються такі його складові, як: конструкція склоробних печей, організація праці у гутах, процес виготовлення скляних виробів та їх асортимент. Увага приділяється знахідкам з поля битви під Берестечком та їх значенню для вивчення асортименту продукції гут.

The article deals with Hutta as a complex multidimensional process. Here it considers its components such as: design of glass furnaces, the organization of work in Hutta, the process of manufacturing glass products and their range. The attention is paid to the findings from the battlefield near Berestechko and their value for the study of products Hutta range. Keywords: Hutta production, reconstruction, glass-furnace, glassware, Berestechko.

Скляне виробництво є одним з найстаріших винаходів людства. Водночас, якщо склярство періоду Київської Русі доволі широко висвітлено у публікаціях, зокрема Ю. Щапової [21] та В. Безбородова [2], то гутництво й досі залишається малодослідженим. Серед робіт, присвячених цій проблематиці, слід виділити публікації В. Рожанківського [13; 14] та С. Мартинюка [9–11]. Водночас гутне скло Лівобережжя найширше знайшло висвітлення у дисертації О. Харитонові [18]. Поряд з цим слід відмітити, що про гутні вироби почасти згадується лише під час перерахування знахідок із вказаною кількістю екземплярів, не вдаючись при цьому до їх опису чи порівняння. З огляду на це важливим є публікування відомостей про скляні речі, які, зокрема, зберігаються у музеях та не стали предметом окремого вивчення дослідників. Одним із винятків є скляні знахідки, виявлені на полі Берестецької битви та опубліковані І. Свешніковим [15]. Деякі кроки у цьому напрямку також зробили і ми. Йдеться про екземпляри скла, виявлені в Підгірцях [7], та скляні речі, які зберігаються у Історико-краєзнавчому музеї Володимир-Волинського [8].

Поряд з цим актуальною постає реконструкція гутництва, а саме таких його складових: конструкція склоробних печей, організація праці у гутах, процес виготовлення скляних виробів та їх асортимент.

Що стосується склоробних печей, то до нас дійшло кілька зображень різночасових майстерень. Водночас єдиною пам'яткою на західноукраїнських землях, на якій досліджено скловарну піч, є лісова гута в околицях Унівської святоуспенської лаври. Виробничий комплекс, виявлений М. Филипчуком та І. Мицьком у 1998 р., розміщувався на межі землеволодіння Унівського монастиря. Нині це місце вкрите буково-грабовим лісом. У центрі заплави струмка було виявлено три підвищення підпрямокутної форми антропогенного походження, висотою 0,8–1 м та довжиною однієї із сторін від 6 до 8 м. (рис. 1). На місці одного з них добре простежувалася кам'яна кладка, розміром 3,2 x 3,2 м і висотою від рівня сучасної поверхні – 0,3–0,4 м. Фрагменти подібної кладки було виявлено і в інших підвищеннях. Відстань між підніжжями насипів становила не більше 3–4 м. Отже, всі три об'єкти становлять компакту групу. Інші, можливі рештки споруд і ям, збереглися у вигляді округлих (діаметром від 1 до 3,5 м) та аморфних в плані заглиблень [17, с. 6].

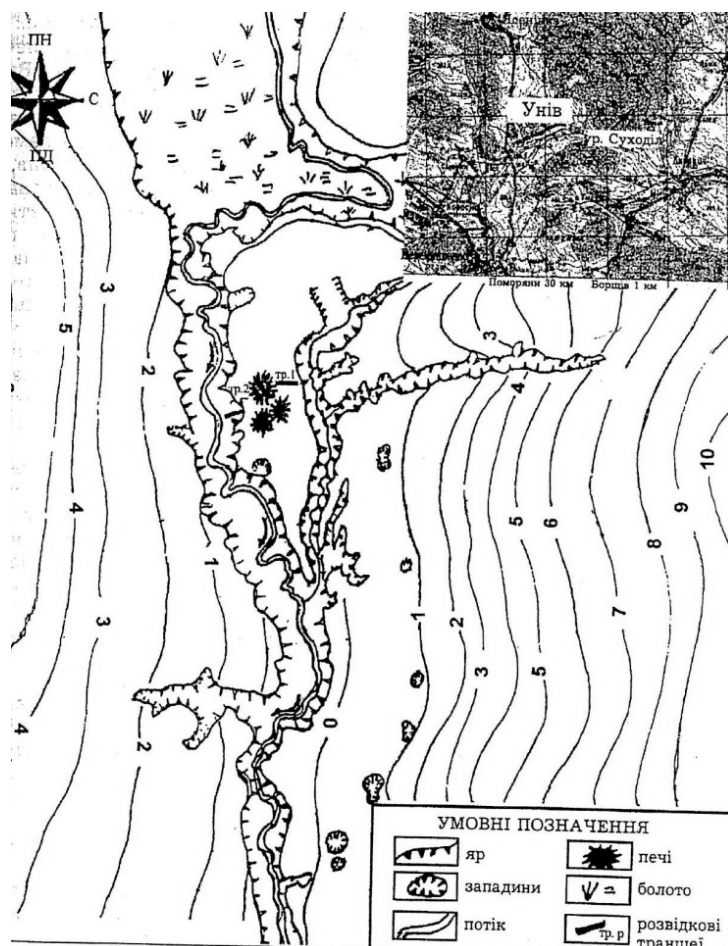

Рис. 1. Розміщення склоробних печей в Уневі (за Р. Берестом)

Під час дослідження у траншеї №1, закладеної на місці одного із квадратних підвищень [17, с. 7], було виявлено склоплавильну піч, яка споруджена лише з природних елементів – каменю, глини, піску. Зовнішня довжина фундаментів печі становила відповідно 4,8 м, ширина – 2,9 м; внутрішні розміри камери – 4,2 і 2,5 м [11, с. 346]. Піч мала дві камери: варильну, у якій на лавах обабіч каналу стояли скловарильні тиглі і яка була перекрита глиняним склепінням із вікнами для набирання скла; опічок (камера над “широм”), до якого з варильної камери вів глиняний лежак із засувкою, що регулювала доступ гарячого повітря. Опічок слугував для випалювання виробів. Стіни каналу у варильній камері, як і його дно, викладені з тесаного, добре припасованого каміння (рис. 2). На стінах зберігся шар піщано-глиняної обмазки товщиною до 10 см, який захищав камінь від дії високої температури [12, с. 14].

Зазначена піч відповідала описові печі з трактату Агріколи “Дванадцять книг про гірництво та гутництво”, що вийшов друком у 1612 р. Печі такої конструкції використовувалися до XVIII ст. У пізніші часи піч до вікон мурували з цегли, і лише склепіння набивали глиною на зробленому з дощок каркасі. Відсутність уламків цегли підтверджує, що скловарильна піч не могла бути збудована пізніше першої половини XVII ст. [12, с. 14].

Водночас, враховуючи розміри варильної камери, піч могла мати не більше чотирьох-шести дійниць. На основі знайдених фрагментів тиглів встановлено, що місткість дійниць становила 50 – 55 л, тобто у одному тиглі варилось 100 кг скла [12, с. 15]. Використовуючи сучасну термінологію, цю піч можна вважати прототипом ванної скловарильної печі неперервної дії [16, с. 127].

Розвідкова траншея № 2, розміром 2 x 1 м, була закладена за декілька метрів на захід від попередньої, на краю стрімкого схилу, в місці звалища гутних відходів. Глибина суцільного культурного шару досягала 1 м. На думку С. Мартинюка та О. Звіра, така потужність відходів

вказує на те, що тривалість функціонування комплексу становила 40 – 50 років. Цікавим є факт місцезрештування звалищ. За двісті років звичка вивозити відходи і вимощувати ними територію та відкоси виробничого майданчика не змінилася, що, на думку М. Филипчука, є непрямим підтвердженням збереження протягом століть технології “лісового гутництва” [17, с. 7 – 8].

Рис. 2. Реконструкція плану склоробної печі за С. Мартинюком

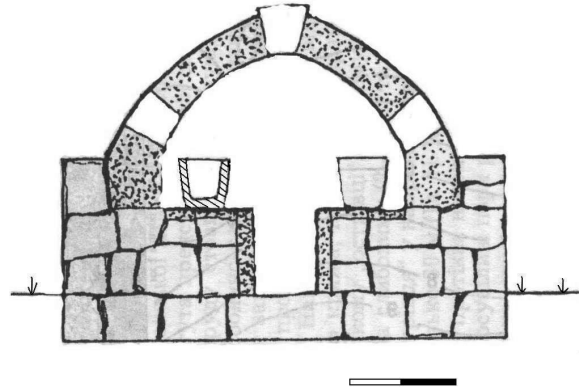

Рис. 3. Реконструкція перетину склоробної печі за Р. Берестом

Під час досліджень у 2000 р. підтверджено, що гутище складалося з трьох [4, с. 14] склоплавильних печей, що розташовувались на місцевості у формі рівностороннього трикутника, умовна вершина якого відносно осі координат була дещо зміщена у північно-західному напрямку. Відстань між печами становила приблизно 10 м. Зі східного боку гутища була розташована споруда стовпової конструкції розміром 3,8 x 4,6 м, яка, ймовірно, слугувала майстрам укриттям в часи негоди, приміщенням для зберігання сировинних запасів, місцем приготування плавильної маси, складом для збереження виготовленої продукції, інструментарію тощо. Із західного боку гуті на відстані 10 м від краю печей був глибокий яр, у який скидали побиту та браковану продукцію [3, с. 550].

За словами Р. Береста, дві інші печі відрізнялися від дослідженої у 1998 р. Бічним устроєм паливної камери (рис. 3). Також тут дещо більше співвідношення площ паливної (2, 8 м²) варильної камер (1, 3 м²) [3, с. 553]. Зазначимо, що суцільного розкопування усіх об'єктів не було проведено, а тому план реконструкції печей, запропонований дослідником, можна вважати певною мірою умовним.

Впродовж 1998–2000 рр. На місці існування гуті виявлено такі знахідки: фрагменти скло-варильних тиглів – 24 шт., фрагменти вогнетривів – 6 шт., фрагменти керамічних інструментів – 23 шт., фрагменти виробів з кольорового скла – 33 шт., фрагменти виробів з безколірного скла – 41 шт., фрагменти оболонь – 77 шт., фрагменти емальованого скла – 17 шт. [11, с. 347].

Цікаво, що здійснювались спроби дослідити гуту у Коростові (1780 – 1859 рр.). Археологічні дослідження гутища розпочалися у 1994 р. силами С. Мартинюка, С. Терського та студентів кафедри художнього скла ЛАМ Гутисько розміщене на берегах потоків Кам'янка і Секульський і має розмір 36 (схід-захід) x 38 (північ-південь) м. У 1991 р. В результаті зведення нового містка бульдозером було зруйновано частину гутиська (близько 30 %). Після візуального ознайомлення, розкопки було розпочато на укосі південно-західного кута, де шар дерну місцями був ушкоджений і на поверхні ґрунту перебувала велика кількість уламків скла. Тут було закладено два квадрати розміром 2 x 2 м [12, с. 42].

На глибині 30 см відкрито фундамент споруди, від якого прослідковувався слід поза розкопом. За результатами дослідження було підраховано, що загальна площа споруди становить близько 330 м². Її цілком достатньо, щоб розмістити тут скловарильну піч, допоміжні печі, приміщення для складання і приготування сировинних матеріалів [12, с. 44].

Досягненням гуті було варіння золотого рубіну – рідкісного і дорогого скла малиново-червоного кольору, який досягався введенням у скломасу чистого золота. З такого скла робилися наклади для профіток (чашечок для люстр), нитки для декорування скла. Деякі вироби оздоблювалися малюванням емаллю і золоченням. Фрагменти зі слідами тривкого малювання білою емаллю і рідким золотом свідчать, що оздоблювальна техніка коростівським склярам була добре відома [9, с. 194].

У серпні 1995 р. роботи під керівництвом С. Мартинюка були продовжені з метою подальшого вивчення гуті. У результаті було виявлено піч, однак через відсутність тиглів, вогнетривів та невеликі площі об'єкта, її функціональне призначення охарактеризовано як піч для відпалу готових скляних виробів. Вона замінювала камеру “над широм”, що була у склоробної печі в Уневі, і використовувала тепло вихідних газів скловарильної печі [11, с. 346].

В одній із траншей знайдено зігнуту складувну трубку довжиною 105 см, виготовлену ковальським способом зі штаби заліза. На трубці відсутній “нобель” (носік), проте добре зберігся “загубник” – кінець трубки, який складув бере у гуті для видування скла. Цінність цієї знахідки полягає у тому, що це єдиний екземпляр складувної трубки ХІХ ст. в Україні. Цілком ймовірно, що вона, разом з іншими виробами із заліза, була виготовлена на гуті металевій, що діяла в одному комплексі з гутою скляною [12, с. 45].

Доволі численними були знахідки тиглів. До найцікавіших знахідок належать: ніжка бокала, шліфувана виїмчастим лускоподібним шліфом; уламок краю широкого бокала з темно-синього кобальтового скла, мальований золотом; огранена діамантовим шліфуванням овальна підвіска з двома дірочками; фрагмент тонкостінної склянки з гравійованим мотивом розміром 4 x 4 см. Особисті речі гутників та предмети їхнього побуту представлені фрагментами посуду з кераміки, фарфору, фаянсу, глиняних люльок, підківок чобіт, пінцетів, ножиць [12, с. 44 – 46].

Після 1995 р. жодні археологічні роботи на гутиську не проводилися. Фактично ми маємо ще одне унікальне джерело до вивчення гутної справи західноукраїнських земель, однак, на відміну від Унівської гуті, у Коростові скловарильну піч дослідити так і не вдалося.

Традиції гутництва зберігаються і до наших днів. Одним із осередків підготовки склярів є Львівська академія мистецтва. Тут і досі працює піч, у якій плавиться скло, однак, на відміну від печей, про які йшлося вище, вона є значно модернізованою.

Гуті були організованими підприємствами, які потребували особливого устаткування і певної спеціалізації робітників. Крім заготівлі лісу на паливо і переробки деревної золи на поташ, склярська справа вимагала вміння формувати і випалювати глиняні тиглі для варіння скла, змішувати сировину і добре вміти різноманітні прийоми видування і формування виробів. Кожен з цих видів роботи виконував окремий робітник. Та й саме варіння було настільки складною і відповідальною справою, що за підтримування полум'я в склоплавильній печі стежили спеціалісти-опалювачі, яких тоді називали шулярами [14, с. 37]. Також вони піклувалися про дотримання сталої температури протягом окремих фаз скловарильного процесу [18, с. 249].

Одним з працівників гуті був дереворуб. Промовисто, що скловарна піч з 6 портами використовувала у рік 1–2 тис. кліфтерів (сажнів) дров. Також при кожній гуті був вугляр, який займався спаленням деревини та постачанням вугілля в кузню, яка виготовляла інструменти для склоробів. Завданням скловара була підготовка скляної маси. Крім того, він збирав смолу (живицю) для потреб гуті. А власне виготовленням скляних виробів займався *склодув*, що майстерно володів скляною трубою [22, с. 5].

Загалом кількість працівників у гуті коливалася від однієї до 11 осіб. Їх становище було схожим до становища дворової челяді. Інколи в гуті використовувалась робота панщинних

підданих. У другій половині XVI ст. до гуті в Небиліві у Калуському старостві (суч. Івано-Франківська обл.) піддані постачали дрова [25, s. 77 – 78]. Становище гутника-майстра було доволі високим, хоча й не настільки, як в деяких західних державах. Так, ще в 1346 р. у Венеції видано декрет, за яким шлюб доньки скляра із патрицієм вважався рівним та визначено покарання за розголошення таємниці виготовлення скла аж до смертної кари. А у 1574 р. Французький король Генріх III, будучи у Венеції, надав всім майстрам-склоробам французьке дворянство [6, с. 103–104].

Що стосується процесу виготовлення скляних виробів, то від часу винайдення складувної трубки в I ст. н. е. практично нічого не змінилося. У фрагменті грецької поеми, збереженої на єгипетському папірусі III ст., процес складуття описаний так: “спершу скляр нагріває носик трубки, потім схоплює він крихту світлого скла і встромляє її спритно до камери печі, де скло пом’якшувалося. Далі він дув всередину швидкими повітряними імпульсами з такою майстерністю, якою володіє людина, яка займається чарівним мистецтвом гри на флейті. Скло перебирало його силу і округлювалося, після чого піддавалося подальшому дуттю” [24, S. 35].

Загалом для отримання скла способом дуття спершу необхідно нагріти “гарячий кінець” (набель) у печі до почервоніння, а тоді вже набирати ним скло. Для покращення афазії (прилипання) набель зазделегідь занурювався у воду, змішану з розмеленою глиною. Коли носик занурювали у скломасу, то склороб починав спершу повільно, а потім щораз швидше обертати трубку, в результаті чого формувався правильний скляний згусток, діаметром 5 – 6 см. Далі він поступово надувався, а за допомогою дерев’яних ложок йому надавали круглу форму. Тепер починався власне процес складуття. З цього моменту скло не повинно бути гарячим на зовнішній оболонці, щоб запобігти розтріскуванню скломаси. Повітряні бульбашки, що виникали всередині скла розтягались у напрямі, де скломаса була найтепліша. Це можна було спеціально контролювати: певні ділянки залишали охолодженими, а інші – навпаки – постійно підігрівали, або ж шляхом контролю об’єму корпусу (враховуючи той факт, що масивні ділянки сфери довше зберігають тепло). Остаточну форму скляна посудина одержувала лише шляхом тягнення коблями із залізною ручкою та обертанням у дерев’яних ложках [24, s. 38].

Водночас у питаннях, що стосуються асортименту та класифікації скляних виробів існують певні розбіжності. Для скляного посуду XVI – XVIII ст. відомо кілька класифікацій. Зокрема В. Рожанківський пропонує виділяти такі типи посуду XVI – XVII ст.: кулеподібні пляшки різних розмірів; пляшки з криволінійними обрисами, що являють собою варіант попередніх; посуд для пиття типу бокала та посуд для пиття циліндричної форми – прототип сучасної склянки [13, с. 87–89].

Л. Виноградська також спробувала класифікувати скляний посуд, щоправда XVII–XVIII ст. Його вона поділяє на такі групи: посуд для зберігання речовин (“кварті”, штофи, пляшки, аптечний і дрібний столовий посуд) та посуд для пиття (склянки, кухлі) [5, с. 140]. З-поміж продукції гут цього періоду дослідниця також виділяє фігурний посуд та віконне скло, про що йдеться у колективній праці, присвяченій питанням археології козацької доби [1, с. 82].

Власну класифікацію гутних скляних виробів запропонувала О. Харитонова. Так, вона виділяє шість категорій: посудини для зберігання рідин та сипких речовин, посуд для індивідуального вжитку, столовий та аптечний посуд, віконне скло та “інші” вироби [18, с. 10].

Для вирішення питання класифікації скляних виробів важливе значення мають знахідки, які можна точно датувати. Серед інших, до них належать речі, виявлені під час досліджень на полях битв чи певних військових об’єктах. Прикладом інших може слугувати Богородицька фортеця. Добре відомою є історія цієї фортеці, причини її зруйнування та час відбудови тощо. Тому у датуванні культурних шарів на місці пам’ятки не виникало серйозних проблем. Це дало змогу О. Харитоновій здійснити аналіз скла XVII–XVIII ст. та зробити класифікацію скляних виробів, про яку вже згадувалось [19, с. 81].

Водночас прикладом знахідок з поля битви може бути скло, виявлене на місці битви під Берестечком. Вони являють собою дві не надто численні групи. Перша – скляні речі, виявлені під

час дослідження поховань митрополита Йоасафа і диякона Павла на місці існування Михайлівської церкви в урочищі Попів Горб – датується першою половиною XVII ст. [15, с. 37]. Найчисленнішими є знахідки тюльпаноподібних келихів з безколірного скла на широкому піддоні діаметром близько 4 см. (рис. 4, 4,7). Аналогічні келихи відомі також з Підгірців, і це черговий раз підтверджує, що ця форма була типовою для українських теренів [7, с. 115]. Іншим видом скляного посуду є невеликі пляшечки з овальними у плані лійчасто розхиленими вінцями та опуклим тулубом (рис.4, 5). Пляшечки виготовлені з безбарвного скла, поверхня покрита білою патиною. Крім того, на Поповому горбі виявлено фрагменти віконних шибок, які, судячи з фрагментів, мали округлу та прямокутну форми (рис. 4, 2,3). Товщина шибок коливається від 1,5 – до 2 мм. Аналогічні округлі шибки відомі з розкопок хутора Богдана Хмельницького у Суботіві [15, с. 37].

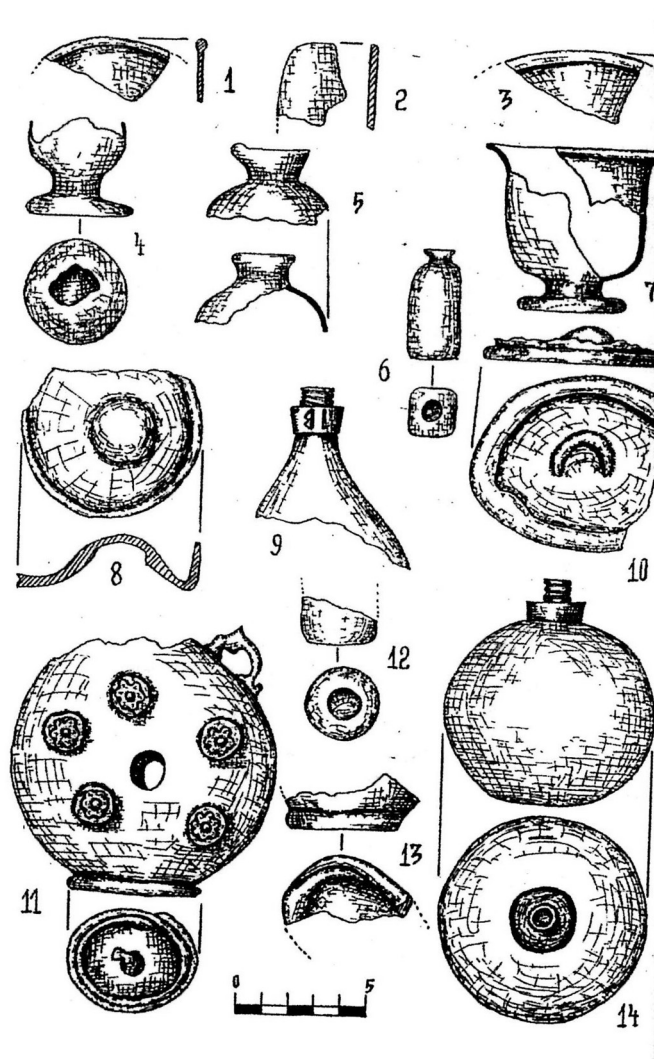

Рис. 4. Скляні знахідки з місця битви під Берестечком за І. Свешніковим

Інша група знахідок – речі, виявлені на місці переправи через болота заплави річки Пляшівка, побудованої козаками в ніч з 9 на 10 липня 1651 р. Серед скляних виробів на переправі є фрагменти округлих (рис. 4, 8) та овальних (рис. 4, 10) дниць пляшок. Перший фрагмент виготовлений з рожевого марганцевого скла, другий – з прозорого зеленуватого кольору. Крім того, тут знайдено чимало пляшечок різної форми. Одна з них має квадратну форму, рівне заглиблене в центрі дно, високі плечики, лійчасто розхилени вінця з рівним краєм над звуженою шийкою (рис. 4, 6).

Пляшечка виготовлена з білого скла, а в середині збереглися залишки білої мінеральної маси, ймовірно ліків. Усі подібні пляшечки трактуються як такі, що мали лікарське призначення [15, с. 38].

Своєрідною знахідкою виступає куманець з синього скла. Його овальне дно має характерну джгутову конструкцію з заглибленням у центрі (рис. 4, 11). Округлий сплюснений з боків тулуб з центральним овальним отвором в центрі прикрашений п'ятьма припаяними медальйонами з рельєфними розетками. На переході стінок у шийку – фігурне вушко з гострим виступом у верхній частині. ця знахідка дозволила І. Свешнікову спростувати думку про те, що скляні куманці з'явилися лише у XVIII ст. на Полтавщині. Водночас, на думку дослідника, його могла виготовити одна із полтавський гут, оскільки полтавський полк Мартина Пушкаря брав участь у переправі [15, с. 39].

Цінність виявлених речей передусім полягає у тому, що вони мають докладне датування – I половина XVII ст. Саме тому вони можуть бути еталонними для визначення хронології окремих скляних виробів [15, с. 39]. А це своєю чергою стане додатковим фактором для проведення фахової класифікації скляних виробів та визначення асортименту гут у впродовж всього періоду гутництва (ост. третина XV – I пол. XIX ст.).

Своєрідність гутництва забезпечує широкий пласт для реконструкцій як окремих його складових, так і їх сукупності. Очікують ґрунтовнішого дослідження Унівська та Коростівська гуті, не встановлено місце знаходження гут, які згадуються в архівних матеріалах. Вирішення цих питань дозволить повніше досягнути рівень розвитку гутництва, його масштаби та значення для соціально-економічного розвитку населення.

Водночас для вивчення асортименту гут та типології скляних виробів важливим є опиратися на добре датовані знахідки, які до мінімуму зведуть похибки під час визначення часу побутування того чи іншого скляного начиння.

Скляні речі, виявлені на полях битв, у цьому випадку – на місці Берестецької битви – є надзвичайно важливими у нашому контексті. Адже точне датування дозволяє зробити їх еталонними для датування аналогічних знахідок. І, завдяки цьому, буде отримана повніша картина стосовно продукції українських гут. А це, своєю чергою, є однією із заporук всебічного вивчення гутництва як складного багатоаспектного процесу.

1. *Археологія доби українського козацтва XVI – XVIII ст.* / [відп. Ред. Д. Телегін]. – К.: ІЗМН, 1977. – 336 с. 2. *Безбородов М. А. Стеклоделие в древней Руси* / М. А. Безбородов. – Минск: АН БССР, 1956. – 306 с. 3. *Берест Р. Я. Середньовічне гутне виробництво з лісових угідь Унівської Святоуспенської лаври* / Р. Я. Берест // *Записки НТШ – Львів: НТШ, 2007. – Т. ССLIII. – С. 548–556.* 4. *Берест Р. Я. Середньовічні чернечі промисли, господарські заняття та виробництва у Галичині* / Р. Я. Берест // *МДАПВ. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 14. – С. 204 – 217.* 5. *Виногородська Л. До історії керамічного та скляного виробництва на Україні у XIV – XVIII ст.* / Л. Виногородська // *Археологія. – К., 1997. – № 2. – С. 129–140.* 6. *Качалов Н. Стекло* / Н. Качалов. – М.: АН СССР, 1959. – 465 с. 7. *Курдина Ю. Колекція скляних виробів XVI – XVII ст. з фондів Винниківського історико-краєзнавчого музею // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: матеріали X Міжнародної студентської конференції (15 – 17 квітня 2011 р).* – Чернігів: Чернігівський Національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2011. – С. 115–116. 8. *Курдина Ю. Скляні вироби з Історико-краєзнавчого музею м. Володимир-Волинського* / Ю. Курдина // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Харків, 2013. – Вип. 16. – С. 234–241.* 9. *Мартинюк С. Давнє скло в Україні* / С. Мартинюк // *Скло України. – К.: “Світ успіху”, 2004. – С. 176 – 196.* 10. *Мартинюк С. Коростівська скляна гута // Скло в Україні. Історія та сучасність. Матеріали наукової конференції. – Львів, 1995. – С. 41–45.* 11. *Мартинюк С. Скляна гута кінця XVI – початку XVII століть в околицях лісових угідь Унівської Святоуспенської Лаври* // *АДЛУ. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – Вип. 5. – С. 344–361.* 12. *Петрякова Ф. Звіт. Гутне виробництво в Галичині. Історичний розвиток, традиції та сучасність* / Ф. Петрякова, С. Мартинюк, М. Лосик //

Архів ЛАМ. – ДБ № С 01 – 98. – Львів, 2003. – 18 с. 13. Рожанківський В. Скляне гутництво на Україні в XVI – XVII ст. / В. Рожанківський // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К.: АН УРСР, 1959. – С. 81 – 99. 14. Рожанківський В. Українське художнє скло. / В. Рожанківський. – К.: АН УРСР, 1950. – 151 с. 15. Свєшиніков І. Скло з місця битви під Берестечком / І. Свєшиніков // Скло в Україні. Історія та сучасність: матеріали наукової конференції [відп. За випуск М. Мартинюк]. – Львів, 1995. – С. 36 – 40. 16. Технологія скла: навчальний підручник для студентів вузів: у трьох частинах. Частина II. Основи технології скляної маси / за ред. Й. Яцишина. – Львів: Бескид Біт, 2011. – 249 с. 17. Филипчук М. Звіт про результати розвідково-рятівних археологічних досліджень на території літописного Пліснеська (Бродівський район) та в околиці Унівського монастиря (Перемішлянський район Львівської області) // Архів ІА ЛНУ ім. І. Франка. – Ф. 13, оп. 1. – Львів, 1999. – 45 с. 18. Харитонова О. Скло з козацьких пам'яток України XVII – XVIII ст.: джерелознавчий аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец. 07.00.06 – “історіографія, джерелознавство” / О. Харитонова. – Дніпропетровськ, 2010. – 16 с. 19. Харитонова О. Скляні вироби з території Самарі – Богородицької фортеці в контексті гутної справи України XVII–XVIII ст. / О. Харитонова // Проблеми археології Подніпров'я. Науковий міжвузівський збірник. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 80 – 89. 20. ЦДІА у Львові. – Ф. 19, оп. XVIII, спр. № 35. – Арк. 9. 21. Щапова Ю. Стекло Киевской Руси / Ю. Щапова. – М.: Из-во Московского университета, 1972. – 215 с. 22. 150 Jahre Glaswerk Schleisingen. Die Geschichte von der Entwicklung einer Glashütte zum moderner Glaswerk / red. G. Holzinger. – Schleisingen: Thüringer Behälterglas, 2003. – 127 s. 23. Bernhard A. Von Waldglas zum ersten Industrieglas – 300 Jahre steirisches Glas // Presglas-Korrespondenz / A. Bernhard. – Pocking, 2009. – № 3. – 243 – 258. 24. Bretzel S. Die restauratorische und konservatorische Neubearbeitung eines römischen Amphoriskos aus Glas. Diplomarbeit. – Berlin, 2005. – 133 S. 25. Wyrobisz A. Szklów Polsce od XIV do XVII wieku / A. Wyrobisz. – Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1968. – 143 s.

УДК 902(4/9)

В.К. Добрянський

Всеукраїнська спілка краєзнавців

АРХЕОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ГОРОДИЩА XIV СТ. В С. БІЛА БІЛЯ м. ЧОРТКОВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© Добрянський В.К., 2014

Статтю присвячено археологічному обстеженню городища XIV ст. в с. Біла Чортківського району Тернопільської області, що має ознаки пізньосередньовічного замку.

Ключові слова: городище, замок, дитинець, рів, вал, куртина, кераміка.

Archaeological survey settlement XIV century in village Bila near the Chertkov city of Ternopil region

This article is about the archaeological survey settlement XIV. With. White Chortkiv district, Ternopil region, which has features of late Middle-Ages the castle.

Key words: fort, castle, citadel, ditch, wall, curtain, pottery.

У стародавні часи Західне Поділля було своєрідним мостом, що з'єднував Схід, Захід, Північ та Південь Європи. Завдяки своєму географічному розташуванню, ці землі були зоною контактів різноетнічних груп племен та народів, які проживали та з тих чи інших історичних причин